

Muzeum Polskich Formacji Granicznych

<https://www.muzeumsg.strazgraniczna.pl/muz/sluzba/wyposazenie-funkcjonari/1918-1939/umundurowanie-1924-1939/9899.umundurowanie-1924-1939.html>

02.05.2025, 11:17

Zdjęcia

Umundurowanie żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza

Mundury żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza zasadniczo nie różniły się od umundurowania innych żołnierzy Wojska Polskiego. KOP jako specjalna formacja wojskowa, został umundurowany i wyposażony wg norm przewidzianych dla jednostek armii. Przepisy ubiorcze dla formacji zostały opracowane przez Oddział I Sztabu Generalnego i zatwierdzone 6 listopada 1924 przez Ministra Spraw Wojskowych. Oparto je o przepisy mundurowe Wojska Polskiego ogłoszone w 1919 roku i zarządzenie dotyczące nowego typu polowego płaszcza oficerskiego z 1924 roku^[1]. Jedynymi wyróżnikami żołnierzy KOP były niektóre elementy munduru, tj. okrągła czapka garnizonowa z granatowym otokiem, patki granatowe z zieloną wypustką na kołnierzach kurtek mundurów oraz granatowo-zielone paski na kołnierzach płaszczy i peleryn. Elementy te noszone były przez wszystkich żołnierzy piechoty KOP. Należy w tym miejscu wspomnieć, że umundurowanie piechoty i kawalerii KOP, różniło się m.in. wyglądem kołnierzy kurtek, gdyż w kawalerii nie noszono patek a na kołnierzach naszyte były granatowo-zielone proporcyki.

Najbardziej charakterystycznym elementem umundurowania żołnierzy KOP była rzucająca się w oczy czapka okrągła, kroju angielskiego z granatowym otokiem, przewidzianym także dla wszystkich jednostek piechoty[2]. Należy wspomnieć, że czapki okrągłe oprócz jednostek KOP noszone były także przez pułki szwoleżerów oraz morski oddział żandarmerii[3]. Przez oficerów i szeregowych nazywana była potocznie „kopówką”[4]. Ze względu na charakterystyczny, zbliżony do szwoleżerskich typów czapek oraz granatowy kolor otoków, w niektórych garnizonach (np. Suwałki) strzelcy KOP, żartobliwie określani byli przez innych żołnierzy mianem „błękitnych szwoleżerów”.

Zgodnie z zatwierdzonym opisem, czapka dla żołnierzy KOP miała być wykonywana z przepisowego sukna barwy khaki, z którego szyte były kurtki mundurowe. Czapka składała się z następujących części: wierzchu, otoku z tekturą, podszewki, potnika, daszka, podpinki z suwakiem, oraz dwóch małych guzików mundurowych i orzełka. Wierzch (denko) czapki miał kształt elipsy, przy czym kierunek dłuższej osi przebiegał z tyłu do przodu. Długość osi elipsy miała wynosić od 25,5 do 27 cm dla dłuższej i od 24,5 do 26 cm dla krótszej. Otok wykonywany był z sukna koloru granatowego, zatwierdzonego na wyłogi kurtki mundurowej. Szyty był z jednego kawałka, zszywany z tyłu szwem zwykłym i usztywniany od strony wewnętrznej tekturą. Szerokość otoku w stanie gotowym wynosiła 5 – 5,5 cm w zależności od numeru czapki. Otok łączył się z wierzchem czapki za pomocą czterech jednakowych kwaterek (brytów bocznych) z sukna koloru khaki. Przednie zszycie kwaterki umieszczone było symetrycznie nad daszkiem. Wierzch oraz kwaterki czapki podszywane były podszewką z przepisowej surówki. Dla usztywnienia wierzchu czapki, od strony wewnętrznej, na jej zszyciu z kwaterkami, należało włożyć koło z drutu stalowego.

Dla czapek KOP przewidziane były daszki koloru khaki typu zatwierdzonego dla czapek żołnierskich, przy czym dla szeregowych był to daszek fibrowy, lakierowany, natomiast dla oficerów był on skórzany. Daszki, podobnie jak w czapkach wojska, okuwane były na brzegach metalową listwą. Na otoku w czapkach oficerskich na linii złączenia z kwaterkami umieszczane były galony oficerskie, a na przedniej linii zszycia kwaterki oznaki stopni oficerskich, a na czapkach szeregowych oznaki podoficerskie. Z przodu nad otokiem przytwierdzany był na szwie orzełek metalowy według wzoru wojskowego.

W marcu 1927 roku wprowadzono drobne zmiany w zakresie wyglądu czapek oficerów i szeregowych KOP. Zmieniony został kolor daszka i podpinki na czarny, ale ich kształt nie uległ zmianie. Donaszanie starych czapek przez szeregowych miało trwać do wyczerpania się zapasów intendentury, natomiast oficerowie mieli dokonać ich wymiany do końca 1927 roku. Jednak wobec stwierdzonej niejednorodności w umundurowaniu żołnierzy KOP, gen. dyw. Henryk Minkiewicz już w marcu 1928 roku zarządził noszenie przez wszystkich szeregowych czapek z okutymi daszkami.

Warto w tym miejscu wspomnieć, że mimo polecenia usztywnienia wierzchu (denka), niektóre z czapek szeregowych nie posiadały usztywnienia, przez co formowane były przez żołnierzy w różne kształty, czasem nawet przypominając tzw. „maciejówki”. W praktyce tylko oficerowie i podoficerowie realizowali polecenie ich usztywniania, a w warunkach

rozproszenia strażnic i dowództw kompanii granicznych trudno było egzekwować dyscyplinę mundurową od wszystkich żołnierzy KOP.

W listopadzie 1935 roku, na podstawie poleceń Ministerstwa Spraw Wojskowych, gen. bryg. Jan Kruszewski wprowadził kilka kolejnych zmian do dotychczas używanych czapek KOP. Utrzymany został ich dotychczasowy wzór oraz opis techniczny, przy czym czapki oficerskie i chorążych miały być wykonane z tkaniny chesankowej. Daszki czapek oficerskich i szeregowych w kolorze czarnym należało okuć ciemno oksydowaną taśmą metalową. Podobnie orzełek, sprzączka, względnie suwaki i guziki musiały być oksydowane na kolor starego srebra. W czapkach oficerskich dotychczasowy srebrny galon został zastąpiony galonem oksydowanym na stare srebro. Natomiast czapki chorążych KOP obszywane były tasiemką bawełnianą barwy karmazynowej, szerokości 6 mm. Jako ostateczny termin zmiany czapek został wyznaczony 1 kwietnia 1936 roku.

Ostateczny kształt czapki okrągłej noszonej także przez KOP, został zatwierdzony w ramach reformy umundurowania przeprowadzonej w 1936 roku. Czapka okrągła typu oficerskiego, wykonywana była z tkaniny chesankowej, natomiast dla podoficerów i szeregowych z sukna mundurowego. Denko czapki nadal miało kształt elipsy. Nowością było to, że pomiędzy denkiem a brytami bocznymi wszyta została wypustka sukienna w kolorze szmaragdowym. Bryty były łączone ze sobą wzdłuż krótszych krawędzi i z denkiem w ten sposób, by po wyrównaniu denka stalką (obrócą stalową) bryty wystawały poziomo na zewnątrz otoku. Otok w kolorze granatowym o szerokości 6,5 cm, wzmocniony został od wewnątrz tekturą i sztywnikiem. Dolna krawędź otoku w celu zapobieżenia brudzeniu się została zakończona 3 mm lamówką tej samej barwy co wierzch i bryty czapki. Otok łączony był z tyłu czapki na linii złączenia tylnych brytów. Przód czapki, w miejscu złączenia brytów został usztywniony stalką przyszytą do tektury umożliwiającą przytrzymanie przednich brytów czapki w stanie podniesionym. Czapka oficerska wykonywana była na satynowej podszewce, a przewidziana dla szeregowców, na podszewce czarnej bawełnianej. Dla obu wzorów czapek obowiązywał daszek fibrowy o lśniącem czarnym połysku, który zakończono wzdłuż krawędzi metalowym okuciem. Daszek przyszyty był wraz ze skórzanym potnikiem do dolnej krawędzi otoku, tak by jego środek wypadł na linii złączenia przednich brytów. Pośrodku przodu czapki, na linii łączenia przednich brytów, przypięty był orzełek, którego dolna krawędź tarczy wspierała się na otoku, a końce rozpostartych skrzydeł wystawały nad wypustką.

Na granatowym otoku naszywane były oznaki stopni. W czapkach oficerów sztabowych naszywano dwa a oficerów młodszych jeden galon. Poniżej haftowane były symetrycznie gwiazdki, odpowiednio do stopnia. Noszenie czapek typu oficerskiego dozwolone było chorążym (przy każdym rodzaju ubioru) oraz podoficerom zawodowym od stopnia sierżanta (wachmistrza lub równorzędnego) w górę i podchorążych rezerwy (w ubiorze pozasłużbowym i wieczorowym). W czapkach chorążych, na linii złączenia otoku i brytów bocznych, naszyta była 5 mm tasiemka barwy karmazynowej, a z przodu czapki umieszczona była haftowana gwiazdka wzoru oficerskiego. W czapkach dla sierżantów, w celu zakrycia linii złączenia otoku z brytami, za pomocą przeszycia wykonana była

wypustka o szerokości 2 mm. W czapkach dla podoficerów młodszych i szeregowych KOP, na otoku naszywane były oznaki stopni podoficerskich i starszych strzelców. Okucie daszka, sprzączka podpink, guziki mundurowe, gwiazdki, galony oficerskie, oznaki stopni podoficerskich oraz metalowy orzełek były oksydowane na stare srebro. Po wprowadzeniu nowych wzorów, oficerowie formacji do 1 stycznia 1937 mieli prawo noszenia czapek starego wzoru, a w przypadku szeregowych donoszenie czapek mogło trwać do 1 stycznia 1939 roku.

Czapki KOP noszone były przez wszystkich oficerów i szeregowych służących w dowództwach, batalionach piechoty i szwadronach kawalerii KOP, a także od 1927 roku żandarmerii z Dywizjonu Żandarmerii KOP. Ponadto w czapki KOP zostali umundurowani oficerowie rezerwy, którzy od 1938 roku przydzielani byli do formacji na przeszkolenie, oraz niewielka grupa instruktorów oświaty i propagandy. „Kopówka” była czapką przewidzianą do stroju garnizonowego oraz podczas pełnienia służby granicznej. Wyjątkiem były koncentracje (manewry) jednostek formacji, podczas których oficerowie i szeregowi mieli obowiązek noszenia furażerek, a od 1937 roku czapek polowych (rogatywek), tak aby nie ujawniać ćwiczących oddziałów.

Innym ważnym wyróżnikiem umundurowania KOP były patki^[5] na kołnierzach mundurów garnizonowych i peleryn sukiennych, a także dwubarwne paski na rogach kołnierzy płaszczy. W Wojsku Polskim patki były naszywką na kołnierzu kurtki w kształcie zbliżonym do kwadratu, przy czym ich barwa była oznaczeniem broni lub służby. Na skośnych krawędziach patki (dolna i przednia), względnie kołnierza kurtki sukiennej (w jednostkach kawalerii) naszyty był wężyk, którego wygląd zależny był od posiadanego stopnia, tj. oficerski, podoficerski lub szeregowców. Według przepisów zatwierdzonych w 1936 roku dla szeregowców przewidziany był wężyk z naszytego galonu, tj. tasiemki o szerokości 5 mm wykonanej z nici metalowych oksydowanych na stare srebro. Wysokość wężyka określona została na 15 mm, a szerokość zagięcia („V”) na 19 mm. Podobny wygląd miały wężyki podoficerów (bez chorążych), ale były haftowane nićmi metalowymi oksydowanymi na stare srebro. Wężyki oficerów i chorążych haftowane były gęstymi załamami, złożonymi z trzech równoległych pasków: zewnętrzne wąskie a środkowy szeroki. Do jego wykonania wykorzystywano nici metalowe, a dla wykończenia krawędzi zewnętrznych oraz styków poszczególnych pasków, błyszczącego drucika. Wzory te obowiązywały od 1 stycznia 1938 roku, ale dotyczyły one tylko nowego wzoru mundurów. Dla starych mundurów (wz. 1919), które po tej dacie nadal były na wyposażeniu formacji obowiązywały stare wzory wężyków, które zasadniczo nie różniły się od nowego typu.

Patki noszone były na wszystkich rodzajach ubioru garnizonowego (służbowy, pozasłużbowy i wieczorowy). Nie noszono ich na mundurach polowych, używanych podczas ćwiczeń w terenie i koszarach oraz w trakcie odbywania kar aresztu. Od 1936 roku patki w barwach KOP noszone były także na kołnierzach peleryn sukiennych, wprowadzonych do umundurowania w miejsce płaszczy gabardynowych.

Według pierwotnych przepisów mundurowych z 1924 roku, oficerowie, podoficerowie i

strzelcy, przydzieleni do batalionów piechoty KOP, nosili na kołnierzach kurtek patki sukienne barwy granatowej, zakończone w tylnej części wypustką w kolorze zielonym. Natomiast na rogach kołnierzy płaszczy sukiennych, naszyty był ukośny, dwubarwny pasek, o szerokości 10 mm, według wzoru przewidzianego dla jednostek piechoty. Dolny pasek granatowy, odpowiadał kolorowi patki, natomiast górny, zielony był w kolorze wypustki. W sierpniu 1926 roku, wobec pojawiających się wątpliwości w sprawie barwy patek noszonych przez żołnierzy formacji, gen. dyw. Henryk Minkiewicz sprecyzował, że oficerowie i szeregowi broni nosili patki w kolorze broni, tj. granatowe (piechota). W przypadku oficerów i szeregowych służb, przydzielonych do KOP zachowywali oni patki takie jakie nosili w jednostkach armii z dodaniem drugiej wypustki koloru zielonego. Spośród innych broni i służb w KOP, reprezentowane były: żandarmeria, łączność, saperzy, intendentura, artyleria, służba zdrowia, weterynaria, ale także sporadycznie przydzielani byli oficerowie innych służb. Przykładowo, w przypadku oficerów i podoficerów żandarmerii KOP przyjęte zostały barwy żandarmerii wojskowej, stąd na kurtkach mundurowych nosili oni patki koloru szkarłatnego z wypustką żółtą i dodaną drugą w kolorze zielonym. Oficerowie służby intendentury przydzieleni do KOP, nosili patki sukienne koloru szafirowego z wypustką koloru wiśniowego i drugą zieloną. Saperzy KOP nosili patki w kolorze czarnym z wypustkami czerwoną i zieloną. W 1935 roku, w związku z utworzeniem w KOP wojsk łączności, gen. bryg. Jan Kruszewski wprowadził dla podoficerów i szeregowców tej broni patki koloru czarnego z zieloną wypustką, a na kołnierzach płaszczy paski niebiesko-zielone^[6].

Warto wspomnieć, że uczniowie (elewi) oraz kadra zawodowa szkół i kursów podoficerskich KOP nosili na patkach oznaki szkół podoficerskich, tj. dwa karabiny złożone na krzyż otoczone wieńcem laurowym. Natomiast członkowie etatowych orkiestr batalionów KOP, zgodnie z przepisami wojskowymi, nosili w tylnej części patek odznakę stylizowanej „liry” tłoczonej z białego metalu. Podoficerowie zawodowi, będący członkami orkiestr, na mundurze wyjściowym, pozasłużbowym mogli nosić „lirę” haftowaną srebrnymi nićmi.

Żołnierze KOP na naramiennikach kurtek i płaszczy, oprócz oznaczenia stopni nosili numery macierzystych batalionów (np. 29 w Suwałkach). Arabskie cyfry miały mieć wysokość 22-23 mm i noszone były w dolnej części naramienników, równoległe do wszycia, około 10-15 mm od szwów rękawów. W początkowym okresie istnienia formacji nie uregulowana została kwestia numerów na naramiennikach oficerów i podoficerów, przydzielonych do dowództw brygad i dowództwa KOP. Dopiero w czerwcu 1928 roku, gen. dyw. Henryk Minkiewicz ostatecznie określił, że żołnierze przydzieleni pod względem etatowym do dowództwa formacji, dowództw brygad lub półbrygad, dywizjonu żandarmerii oraz szkół podoficerskich KOP nie nosili żadnych numerów na naramiennikach. Oficerowie KOP nosili na naramiennikach cyfry wyszywane srebrną nicią (podobnie jak oznaki stopni), natomiast podoficerowie numery tłoczone z metalu w kolorze białym, a strzelcy i st. strzelcy malowane farbą koloru białego. W kwietniu 1928 roku zgodnie z rozporządzeniem Ministerstwa Spraw Wojskowych zmieniony został kolor farby do malowania numerów na żółty - słonecznikowy. Malowanie numerów na naramiennikach odbywało się przez szablon

z blachy cynkowej, za pomocą pędzla o twardym włosie. Malowanie (określane także jako nalewanie) farbą wykonywane było w batalionowych warsztatach krawieckich. W przypadku cyfr malowanych, galon (oznaka) st. strzelców przyszywany był na wierzchu. Podoficerowie mieli numery zakładane na wierzch oznak stopni, natomiast oficerowie nosili numery wyszywane poniżej oznak stopni. W przypadku żandarmów z Dywizjonu Żandarmerii KOP, to w początkowym okresie, niektórzy z nich nosili na naramiennikach numery dywizjonów ewidencyjnych, z których zostali przydzieleni do KOP. Zwyczaj ten został jednak ostatecznie zniesiony w czerwcu 1928 roku rozkazem dowódcy KOP.

Stopnie szeregowych KOP (podoficerów i szeregowców), podobnie jak w wojsku, wykonywane były z galonu na naramienniki o szerokości 10 mm. W marcu 1928 roku, zgodnie z rozkazem Ministra Spraw Wojskowych, dowódca KOP dodatkowo zezwolił na używanie do wykonywania oznak stopni szeregowych (poza galonem białym i metalowym) sztywnego jedwabiu.

Po przyjęciu w 1931 roku zasady nadawania jednostkom formacji nazwy miejsc lub regionów ich stacjonowania, bez stosowania dotychczasowej numeracji, nie wprowadzono jednoznacznego polecenia zaprzestania noszenia numeracji batalionów na naramiennikach mundurów. Dopiero w październiku 1935 roku, w związku z wprowadzeniem do umundurowania wojska nowego wzoru kurtek mundurowych, gen. bryg. Jan Kruszewski „przypomniął”, że żołnierze KOP nie noszą nasuwek na naramienniki z numerami, a jedynie oznaki stopni w związku z tym, że w formacji nie ma numerów. Na tej podstawie należy przypuszczać, że po 1931 roku numeracja batalionów noszona była przez żołnierzy na poprzednich zasadach, co zresztą potwierdza dostępny materiał fotograficzny.

Patki w barwach granatowych z zielonymi wypustkami na kołnierzach, granatowo-zielone paski na płaszczach oraz okrągłe czapki garnizonowe („kopówki”), zasadniczo wyczerpują kwestię elementów umundurowania wyróżniających żołnierzy KOP spośród innych żołnierzy Wojska Polskiego II Rzeczypospolitej.

Źródło:

- Opracowanie jest fragmentem książki A. Ochał, *Batalion Korpusu Ochrony Pogranicza „Suwałki” (1927-1939)*, Suwałki 2009 r.

[1] Przepisy mundurowe dla KOP zostały oparte o przepisy ubiorcze wojska ogłoszone w Dz. Rozk. nr 97/19 z 1919 i w Dz. Rozk. nr 17/24 z 1924 a zatwierdzone Dz. Rozk. 44/24, poz. 639 z 6 XI 1924.

[2] Granatowy kolor otoków noszony był przez jednostki piechoty i KOP, 19. Pułk Ułanów oraz Korpus Kapelmistrzów.

[3] Dz. Rozk. nr 9/22, czapki okrągłe wprowadzono dla: 1. Pułku Szwoleżerów w Warszawie z otokiem koloru

amarantowego, 2. Pułku Szwoleżerów w Starogardzie z otokiem białym, 3. Pułku Szwoleżerów w Suwałkach z otokiem amarantowym a od 31 XII 1927 koloru ciemno złotego. Czapki okrągłe noszone były także przez ułanów Szwadronu Przybocznego Prezydenta RP, który został po 1926 wcielony do 1. Pułku Szwoleżerów.

[4] Szwoleżerowie nazywali okrągłe czapki „szwoleżerkami”.

[5] Inna stosowana nazwa: łapki.

[6] Do wojsk łączności formacji zaliczeni zostali podoficerowie i szeregowcy z plutonu radiotelegraficznego KOP, drużyn radiotelegraficznych, jużiści, szeregowi przeniesieni do KOP z wojsk łączności armii pod warunkiem pełnienia służby w dowództwach brygad, pułków i Centralnej Szkoły Podoficerów KOP „Osowiec”. Ponadto warunkiem zaliczenia do wojsk łączności było posiadanie przeszkolenia w batalionach telegraficznych lub pułku radiotelegraficznym. Jednostką macierzystą dla podoficerów i szeregowców wojsk łączności był pluton radiotelegraficzny KOP w Warszawie.

Zadania i umundurowanie instruktorów oświaty i propagandy KOP

Korpusu Ochrony Pogranicza, oprócz ochrony granicy państwowej i celów wojskowych realizowanych na wypadek działań wojennych, prowadził również działalność kulturalną i oświatową wśród żołnierzy oraz ludności pogranicza. W warunkach kresowych, kompanie i strażnice KOP były w wielu wypadkach jedynymi ośrodkami, które miały możliwość oddziaływania na mieszkającą tam ludność. Początkowo działalność oświatowo- kulturalna prowadzona przez oficerów i podoficerów, miała głównie na celu podniesienie poziomu wykształcenia żołnierzy służby czynnej KOP. W pierwszych latach istnienia formacji, ze względu na trudności wynikające m.in. z warunków zakwaterowania i braku finansów, ograniczono się głównie do przymusowego nauczania czytania i pisania żołnierzy. Z czasem oprócz nauczania, podjęto prace o charakterze oświatowo-propagandowym, które miały także pozyskać przychylność ludności pogranicza. Pierwsze inicjatywy podejmowane samodzielnie przez oficerów i podoficerów lub inspirowane przez dowództwo KOP tj. występy teatrów amatorskich, orkiestr, działalność świetlic i bibliotek, stopniowo zjednywały sympatię ludności. Z biegiem czasu, w miarę polepszania się warunków służby i możliwości finansowych KOP, zwiększał się zasięg i różnorodność prac oświatowo-kulturalnych.

Odpowiedzialność za aktywność oświatowo-propagandową spoczywała na dowódcach wszystkich szczebli, głównie jednak na dowódcach batalionów i kompanii granicznych. Zadanie to było szczególnie ważne w warunkach służby na pograniczu polsko-radzieckim, gdzie wszelkie zaniedbania w wychowaniu żołnierza i obywatela, mogły wpływać na skuteczność ochrony granicy. Jednak ciągłe rozszerzanie zakresu pracy oświatowo-propagandowej prowadzonej przez KOP, stopniowo odciągało dowódców jednostek od zadań związanych z ochroną granicy i szkoleniem żołnierzy. Stan ten wymusił na

dowództwie formacji utworzenie w 1934 r. etatów instruktorów oświaty i propagandy KOP. Instruktorzy mieli być pomocnikami dowódców batalionów w pracy prowadzonej wśród żołnierzy i ludności cywilnej. Do ich głównych obowiązków należało organizowanie i nadzorowanie nauczania w „żołnierskich szkołach początkowych”, pomoc w dokształcaniu podoficerów, propagowanie czytelnictwa i prowadzenie bibliotek, organizowanie i opieka nad świetlicami, pomoc w działalności teatrów amatorskich, chórów itp. W zakresie wychowania instruktorzy mieli obowiązek pomocy w prowadzeniu pogadanek w pododdziałach batalionów, hufców przysposobienia wojskowego oraz prowadzenie propagandy wśród mieszkańców pogranicza.

Instruktorzy oświaty i propagandy przyjmowani byli do służby w charakterze pracowników cywilnych kontraktowych (p.c.k.), przez dowódcę KOP po trzymiesięcznym okresie próbnym. W większości wypadków na instruktorów przyjmowano oficerów rezerwy z odpowiednim wykształceniem, umożliwiającym im realizację zadań kulturalno-oświatowych.

Ze względu na szczególny charakter zadań realizowanych przez instruktorów - pracowników cywilnych wojska, obowiązywało ich noszenie specjalnego umundurowania, odróżniającego ich od kadry oficerskiej i podoficerskiej KOP. W skład umundurowania instruktorów wchodziły: czapka KOP, z usztywnieniem denka drucianą obręczą, z orzełkiem i granatowym otokiem piechoty ze srebrną podpinką; bluza mundurowa oficerska (wg wz.19) z wykładanym kołnierzem (frencz), zielona koszula sportowa i zielony krawat, pas główny z paskiem przez ramię, spodnie bryczesy do butów kawaleryjskich. Umundurowanie uzupełniał płaszcz kawaleryjski. Na naramiennikach bluzy mundurowej oraz płaszcz przewidywano umieszczenie godła, które miało być określone w późniejszym okresie. Noszenie umundurowania po służbie oraz przy pracy z ludnością cywilną było nieobowiązkowe.

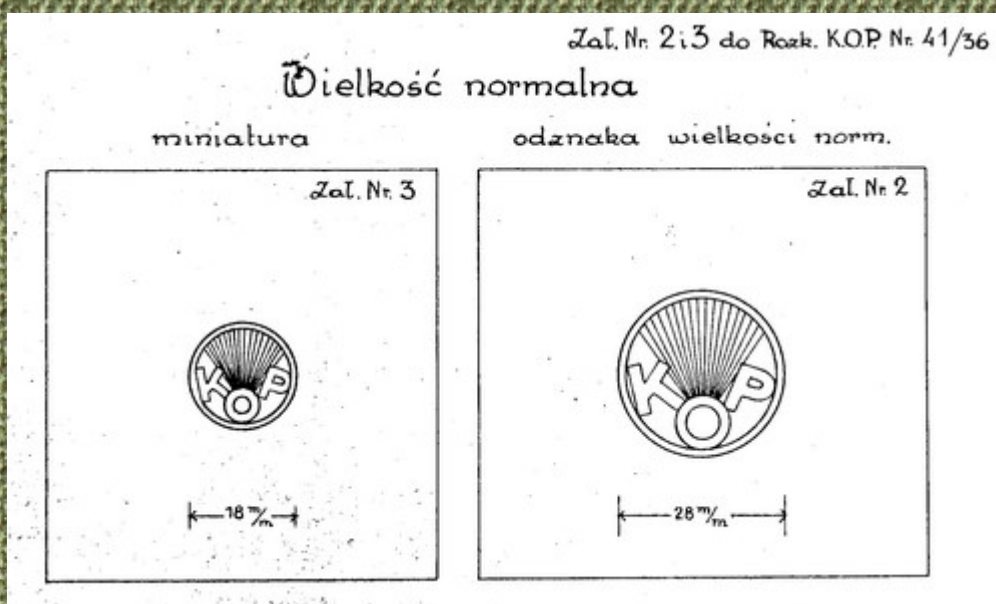
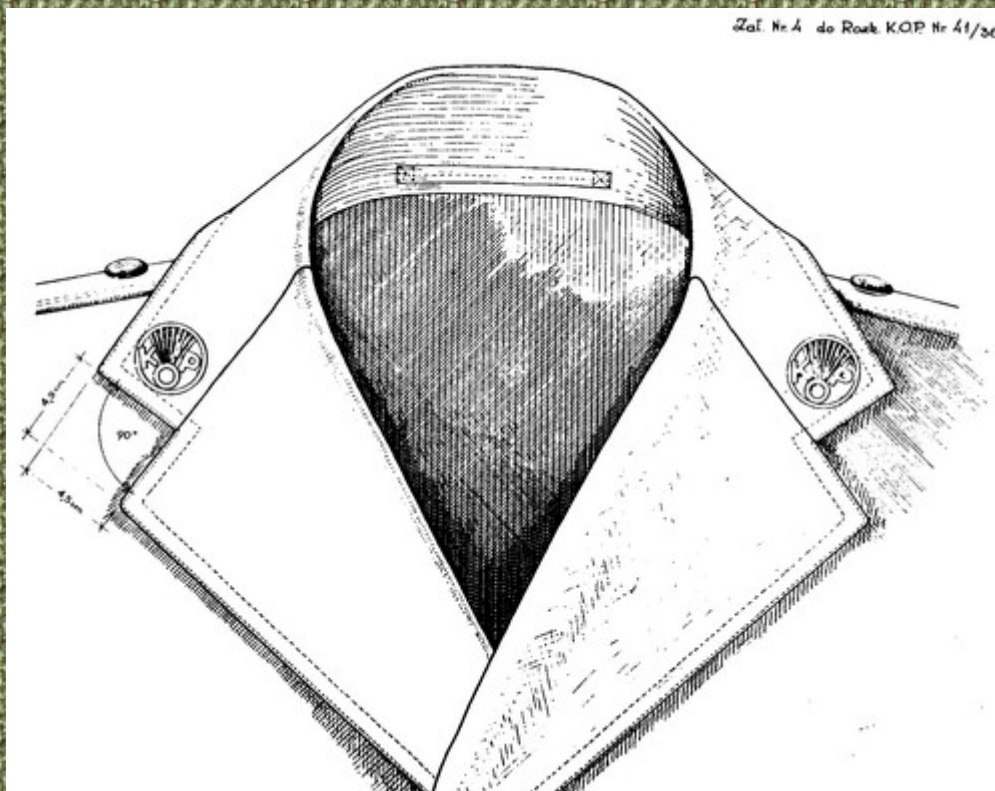
We wrześniu 1936 r., w związku ze zmianami przepisów mundurowych w Wojsku Polskim, a co za tym idzie również w Korpusie Ochrony Pogranicza, zmienione zostało również umundurowanie oficerów oświaty i propagandy. Dowódca KOP rozkazem z 14 września 1936 r., ustalił nowy zestaw umundurowania instruktorów, obowiązujący podczas wystąpień służbowych. W skład umundurowania wchodziła m.in. usztywniona czapka okrągła KOP (nowego wzoru) dla oficerów młodszych bez oznaki stopnia z daszkiem okutym blachą ciemno oksydowaną na kolor starego srebra, orzełkiem, sprzączkami, suwakami oraz guzikami oksydowanymi na stare srebro. W czapkach na linii złączenia otoku z brytami bocznymi, wszyty był galon o szerokości 6 mm, również w kolorze starego srebra. Ponadto pomiędzy denkiem czapki a brytami, wszyta była wypustka w kolorze zielonym. Na granatowym otoku, w miejscu przewidzianym na gwiazdkę podporucznika, przypięta miała być miniatura specjalnej odznaki KOP (wg wzoru zał. nr 3). Czapki garnizonowe wykonane były z tkaniny czesankowej - kamgarnu. Dla instruktorów przewidziana była Kurtka mundurowa nowego wzoru, jednak ze zmienionym krojem kołnierza i zapięciem z przodu (wg wzoru zał. nr 1). Na patkach kołnierzy przypięte były odznaki KOP (wg wzoru zał. nr 2). W skład umundurowania instruktorów wchodziły także:

spodnie oficerskie (bryczesy) do butów koloru czarnego, bez prawa przypinania do nich ostróg; pas główny oficerski ze sprzączką dwubolcową, bez paska przez ramię. Do munduru obowiązywała koszula z wykładanym kołnierzem i krawat koloru khaki. Natomiast podczas uroczystych wystąpień noszona była biała koszula z czarnym krawatem. Ponadto instruktorzy nosili płaszcze nowego wzoru, takie jak dla oficerów, jednorzędowe zapinane z przodu na sześć guzików, ale bez odznak broni i prawa do naszywania wstążek odznaczeń. Na patkach kołnierza płaszcz, podobnie jak na kurtce mundurowej przypinane były odznaki KOP. Zestaw mundurowy uzupełniały rękawiczki koloru brązowego. Innowacją nowego zestawu mundurowego, były specjalne odznaki KOP (normalne o średnicy 28 mm i miniaturowe - 18 mm), wykonane z białego metalu, oksydowanego na kolor starego srebra.

Poza służbą dowódca KOP zezwolił instruktorom na noszenie oficerskich spodni długich do trzewików koloru czarnego oraz peleryn sukiennych lub przeciwdeszczowych nowego wzoru bez oznak broni. Zestaw mundurowy obowiązywał z dniem 1 kwietnia 1938 roku. W okresie przejściowym dopuszczalne było donoszenie dotychczasowego umundurowania wprowadzonego w 1934 r.

W związku z dalszym wzrostem ilości zadań stawianych oficerom oświatowym oraz wymogiem samokształcenia, dowódca KOP gen. bryg. Jan. Kruszewski, polecił aby dowódcy batalionów KOP w większym stopniu wykorzystywali do wykonywania prac oświatowych podoficerów po kursach oświatowych. Działalność instruktorów oświatowych ograniczono do organizowania i prowadzenia prac metodologicznych oraz kontrolnych. Oczywiście zakazane było wykorzystywanie ich do prac nie związanych z oświatą i propagandą takich jak funkcje administracyjno-rachunkowe lub materiałowe.

Instruktorzy oświatowi batalionów KOP, traktowani byli pod względem towarzyskim i honorowym na równi z oficerami korpusu. Nowo przyjętym do służby w KOP instruktorom, w razie istotnej potrzeby, dowódcy jednostek mogli przydzielić oficera-opiekuna, który „dyskretnie i życzliwie” miał wprowadzić ich w obowiązujące zwyczaje towarzyskie kadry oficerskiej. Zachowane dokumenty archiwalne dowództwa KOP nie dają jednak odpowiedzi dlaczego zdecydowano się na specjalne umundurowanie stosunkowo nielicznej (około 30 osób) grupy pracowników kontraktowych. Można przypuszczać, że to wyróżnienie związane było ze szczególnym charakterem pracy oświatowej, prowadzonej wśród żołnierzy służby czynnej. Wychowanie i nauczanie strzelców KOP przez nieumundurowanych instruktorów mogło być trudne i mało skuteczne, gdyż bez wątpienia, w tym czasie mundur oficerski budził w nich respekt i poważanie.

Źródło: Archiwum Straży Granicznej, zespół KOP sygn. 541.458.

Źródło:

- Artur Ochaf, Umundurowanie i odznaki instruktorów oświaty i propagandy KOP-u, „Odkrywca”, 2007 r., nr 4;
- Artur Ochaf, Zadania i umundurowanie instruktorów oświaty i propagandy KOP. Przyczynek do historii formacji, „Problemy Ochrony Granic”, Kętrzyn 2005 r., nr 31.

Czapka garnizonowa Korpusu Ochrony Pogranicza

Korpus Ochrony Pogranicza (KOP) utworzony w 1924 roku, miał charakter specjalnej formacji granicznej zorganizowanej na wzór wojskowy lecz podległej Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Zadanie jej organizacji, uzbrojenia, umundurowania i wyposażenia powierzono Ministerstwu Spraw Wojskowych (MSWojsk.). KOP został sformowany z oficerów, podoficerów i szeregowców[1] wojska, którzy zostali umundurowani i wyposażeni wg norm przewidzianych dla armii. Przepisy ubiorcze dla formacji zostały opracowane przez Oddział I Sztabu Generalnego i zatwierdzone 6 listopada 1924 roku przez Ministra Spraw Wojskowych (Dz. Rozk. 44/24, poz. 639). Zostały one oparte o przepisy umundurowania Wojska Polskiego ogłoszone w 1919 roku i przepisy dotyczące nowego typu polowego płaszcza oficerskiego z 1924 roku. Wyróżnikiem formacji KOP była charakterystyczna czapka okrągła kroju angielskiego z granatowym otokiem przewidzianym także dla jednostek piechoty[2]. Czapki okrągłe oprócz jednostek KOP noszone były także przez pułki szwoleżerów (stąd niektórzy badacze używają określenia „typu szwoleżerskiego” lub nazwy potocznej „szwoleżerka”) i morski oddział żandarmerii[3]. W okresie międzywojennym czapka KOP często potocznie nazywana była przez oficerów i szeregowych „kopówką”.

Zgodnie z zatwierdzonym opisem, czapka dla KOP miała być wykonywana z przepisowego sukna barwy khaki, z którego szyte były kurtki mundurowe. Według opisu czapka składała się z następujących części: wierzchu, otoku z tekturą, podszewki, potnika, daszka, podpinki z suwakiem, oraz dwóch małych guzików mundurowych i orzelka.

Wierzch (denko) czapki KOP miał mieć kształt elipsy, przy czym kierunek dłuższej osi przebiegać miał z tyłu do przodu. Długość osi elipsy miała wynosić: 25,5 – 27 cm dla dłuższej i 24,5 – 26 cm dla krótszej. Otok wykonywany był z sukna koloru granatowego zatwierdzonego na wyłogi kurtki mundurowej. Szyty był z jednego kawałka, zszywany z tyłu szwem zwykłym i usztywniany od strony wewnętrznej tekturą. Szerokość otoku w stanie gotowym wynosiła 5 – 5,5 cm w zależności od numeru czapki. Otok łączył się z wierzchem czapki za pomocą czterech jednakowych kwaterek (brytów bocznych) z sukna koloru khaki. Przednie zszycie kwaterek umieszczone było symetrycznie nad daszkiem. Wierzch oraz kwatereki czapki podszywane były podszewką z przepisowej surówki. Dla usztywnienia wierzchu czapki, od strony wewnętrznej, na jej zszyciu z kwaterkami należało włożyć koło z drutu stalowego.

Dla czapek przewidziane były daszki koloru khaki typu zatwierdzonego dla czapek żołnierskich, przy czym dla szeregowych był to daszek fibrowy, lakierowany, natomiast dla oficerów skórzany. Mimo, że cytowany przepis nie podawał dokładnego opisu daszka, to

podobnie jak czapki wojska na brzegach okuwany były metalową listwą. Potnik wykonywany był z przepisowej ceratki i w stanie gotowym wynosił 4,5 cm.

Podpinka składała się z dwóch pasek wykonanych z cienkiej lakierowanej skóry juchtowej koloru khaki. Paski miały mieć szerokości 20 mm i 1-1,5 mm grubości. W stanie gotowym paski powinna miały mieć 27 cm długości. Końce jednego paska przewlekane były przez poprzeczkę suwaka, zachylone na 2,5 cm i przesuwane po bokach. Podobnie koniec drugiego paska przewlekany był przez suwak, zachylony na wewnętrzną stronę suwaka i przesuwany jak pierwszy pasek. Suwak miał być typu zatwierdzonego do czapek żołnierskich. Wolne końce podpinki należało zaokrąglić i wykonać w nich dziurki o średnicy 5 mm do których zakładane były małe guziki mundurowe. Za pomocą dwóch guzików, podpinka przymocowana była do otoka, po bokach czapki, symetrycznie nad daszkiem.

Na otoku w czapkach oficerskich na linii złączenia z kwaterkami umieszczane były galony oficerskie. Na otoku na przedniej linii zszycia kwaterek umieszczano oznaki stopni oficerskich, a na czapkach szeregowych oznaki podoficerskie. Z przodu nad otokiem przytwierdzany był na szwie orzełek metalowy.

W związku z tym, że pierwsze jednostki KOP formowane były głównie przez jednostki piechoty, które nie miały na swoim wyposażeniu czapek typu angielskiego, czapki dla szeregowych KOP miały być dostarczone przez MSWojsk. z zasobów wojska do 1 stycznia 1925 roku. Stąd należy przyjąć, że czapki okrągłe weszły w skład umundurowania żołnierzy KOP dopiero w styczniu – lutym 1925 roku. Oficerowie przeniesieni do KOP mieli obowiązek zakupienia czapek do dnia 1 grudnia 1924 roku.

W 1927 roku w oparciu o projekt opracowany przez Biuro Ogólno-Organizacyjne MSWojsk. (Dz. Rozk. 11/27 poz. 101) wprowadzono zmiany w zakresie wyglądu czapki oficerów i szeregowych. Zmieniony został kolor daszka i podpinki na czarny. Daszki w czapkach oficerskich i dla chorążych wykonywane z czarnej lakierowanej skóry i na brzegach okute były blachą z białego metalu. Czapki szeregowych również w kolorze czarnym wykonywane były z fibry bez okucia. Utrzymany został dotychczasowy kształt daszków i podpinek. Podpinki wykonywane były ze skóry. Donoszenie starych czapek przez szeregowych miało trwać do wyczerpania się zapasów intendentury, natomiast oficerowie mieli dokonać wymiany do końca 1927 roku. Należy też wspomnieć, że w tym samym okresie został określony wygląd małego guzika mundurowego m.in. używanego do mocowania podpinki czapki (Dz. Rozk. 10/27 poz. 85). Średnica guzika wynosiła 16 mm, wypukłość 3,5 - 4 mm, pośrodku tłoczony był orzeł o rozpiętości skrzydeł 8 - 8,5 mm.

Mimo powyższego zarządzenia, określającego że daszki w czapkach szeregowych miały być bez okucia, materiały ikonograficzne z tego okresu wskazują jednoznacznie, że daszki czapek szeregowych KOP miały nadal okute brzegi.

Warto także wspomnieć, że mimo polecenia usztywnienia wierzchu niektóre z czapek szeregowych nie posiadały usztywnienia co widoczne jest na wielu zdjęciach. Nie

posiadające usztywnienia, formowane były w różne kształty, czasem nawet przypominając tzw. „maciejówki”. W praktyce tylko oficerowie i podoficerowie realizowali polecenie ich usztywniania, a w warunkach rozproszenia strażnic i kompanii granicznych, trudno było egzekwować dyscyplinę mundurową od wszystkich żołnierzy KOP.

W listopadzie 1935 roku, dowódca KOP na podstawie poleceń Departamentu Dowodzenia Ogólnego MSWojsk. z 28 września i 28 października, wprowadził kilka kolejnych zmian do dotychczas używanych czapek KOP. Utrzymany został dotychczasowy wzór czapki i jej opis techniczny, przy czym czapki oficerskie i chorążych miały być wykonane z tkaniny chesankowej (krepa, djagonal, kamgarn). Daszki czapek oficerskich i szeregowych w kolorze czarnym, należało okuć ciemno oksydowaną taśmą metalową. Podobnie orzełek, sprzączka względnie suwaki i guziki musiały być oksydowane na kolor starego srebra. W czapkach oficerskich w miejsce dotychczasowego srebrnego galonu, obszywano je galonem o szerokości 6 mm oksydowanym na stare srebro. Natomiast czapki chorążych KOP obszywane były taśmką bawełnianą barwy karmazynowej szerokości 6 mm. Jako ostateczny termin zmiany czapek został wyznaczony 1 kwiecień 1936 roku. Wydatki na wymianę czapek przez podoficerów zawodowych oraz podoficerów i szeregowców obowiązkowej służby czynnej miały być pokryte z ryczałtu na umundurowanie. Oczywiście oficerowie dokonywali wymiany czapek na własny koszt. Zmiany te w zasadzie były zapowiedzią kolejnych zmian przeprowadzonych w kolejnym roku w ramach ogólnowojskowej reformy umundurowania.

Ostateczny kształt czapki okrągłej został zatwierdzony w ramach reformy przeprowadzonej w 1936 roku. Czapka okrągła typu oficerskiego, wykonywana była z tkaniny chesankowej (kamgarnu), natomiast dla podoficerów i szeregowych z sukna mundurowego. Denko czapki KOP nadal miało kształt elipsy o wymiarach 25,5 – 27 cm dla dłuższej osi i 24 – 26 cm dla krótszej (wielkości zależne od rozmiaru czapki). Pomiedzy denkiem a brytami bocznymi wszyta została wypustka sukienna w kolorze szmaragdowym. Bryty były łączone ze sobą wzdłuż krótszych krawędzi i z denkiem w ten sposób, by po wyrównaniu denka stalką (obrócą stalową) bryty wystawały poziomo na zewnątrz otoku. W przednich i tylnych brytach po każdej stronie czapki umieszczono otwory wietrznikowe zakończone metalowymi oczkami. Otok w kolorze granatowym o szerokości 6,5 cm, wzmocniony został od wewnątrz tekturą i sztywnikiem. Dolna krawędź otoku w celu zapobieżenia brudzeniu się została zakończona 3 mm lamówką tej samej barwy co wierzch i bryty czapki. Otok łączony był z tyłu czapki na linii złączenia tylnych brytów.

Przód czapki, w miejscu złączenia brytów został usztywniony stalką przyszytą do tektury umożliwiającą przytrzymanie przednich brytów czapki w stanie podniesionym. Czapka oficerska wykonywana była na satynowej podszewce a przewidziana dla szeregowców na czarnej bawełnianej podszewce.

Dla obu wzorów czapek obowiązywał daszek fibrowy o lśniącem czarnym połysku (z obu stron), który zakończono wzdłuż krawędzi metalowym okuciem. Daszek przyszyty był wraz ze skórzanym potnikiem (szerokości 5 cm) do dolnej krawędzi otoku, tak by jego środek

wypadł na linii złączenia przednich brytów. Odchylenie daszka od poziomu miało wynosić 35°. Podpinka o grubości 1,2 – 1,4 mm, składała się z dwóch lakierowanych pasków barwy czarnej, dwóch przesuwek o szerokości 10 mm oraz sprzączki mocowanej do końca paska po prawej stronie czapki. Podpinka mocowana była za końcami daszka za pomocą dwóch małych guzików mundurowych w odległości 12 mm od dolnej krawędzi otoku.

Pośrodku przodu czapki, na linii łączenia przednich brytów przypięty był orzełek, którego dolna krawędź tarczy wspierała się na otoku a końce rozpostartych skrzydeł wystawały nad wypustką.

Na granatowym otoku naszywane były oznaki stopni. W czapce typu oficerskiego dla generałów KOP, na linii złączenia otoku z brytami naszyty był 5 mm galon oficerski, a na otoku taśma generalska oraz z przodu (poniżej taśmy) haftowane gwiazdki odpowiednio do stopnia. W czapkach oficerów sztabowych naszywano dwa a oficerów młodszych jeden galon, a poniżej haftowane były odpowiednio do stopnia symetrycznie gwiazdki. Noszenie czapek typu oficerskiego dozwolone było dla chorążych (przy każdym rodzaju ubioru) oraz podoficerom zawodowym od stopnia sierżanta (wachmistrza lub równorzędnego) w górę i podchorążych rezerwy (w ubiorze poza służbowym i wieczorowym). W czapkach chorążych na linii złączenia otoku i brytów bocznych naszyta była 5 mm tasiemka barwy karmazynowej a z przodu czapki umieszczona była haftowana gwiazdka wzoru oficerskiego. W czapkach dla sierżantów w celu zakrycia linii złączenia otoku z brytami, za pomocą przeszycia wykonana była wypustka o szerokości 2 mm. W czapkach dla podoficerów młodszych i szeregowców KOP na otoku naszywane były oznaki stopni podoficerskich i st. strzelców. Okucie daszka, sprzączka podpinki, guziki mundurowe, gwiazdki, taśma generalska i galony oficerskie, oznaki stopni podoficerskich oraz metalowy orzełek były oksydowane na stare srebro.

Czapki KOP noszone były przez wszystkich oficerów i szeregowych służących w dowództwach, batalionach piechoty i szwadronach kawalerii KOP, a także od 1927 roku żandarmerii z utworzonego Dywizjonu Żandarmerii KOP. Ponadto w czapki KOP zostali umundurowani oficerowie rezerwy, którzy od 1938 roku przydzielani byli do formacji na przeszkolenie oraz niewielka grupa instruktorów oświaty i propagandy KOP. „Kopówka” była czapką przewidzianą do stroju garnizonowego oraz podczas pełnienia służby granicznej. Wyjątkiem były koncentracje (manewry) jednostek KOP, podczas których oficerowie i szeregowi mieli obowiązek nosić furazerki (od 1936 roku czapki polowe), tak aby swoimi „kopówkami” nie ujawniać ćwiczących oddziałów.

Czapka KOP w kształcie określonym przepisami z 1936 roku, wchodziła w skład umundurowania do końca istnienia formacji. W okresie mobilizacji jednostek KOP, po przejściu na umundurowanie polowe z czapką polową, wielu oficerów spodziewając się wybuchu wojny swoje „kopówki” pozostawiało w domach lub odsyłało do rodzin.

W okresie powojennym, w utworzonej w 1991 roku Straży Granicznej kultywującej także tradycje przedwojennych formacji granicznych przejściowo wprowadzana została czapka

garnizonowa wzorowana na okrągłej czapce KOP, także z charakterystycznym metalowym okuciem brzegu daszka. Zmieniona została tylko barwa otoku z granatowego na zielony, a to na wskutek kontynuowania tradycji barw Wojsk Ochrony Pogranicza, na bazie których powstała formacja oraz przedwojennej Straży Granicznej.

Literatura: Materiały Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie i Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie; H. Wielecki, Polski mundur wojskowy 1918 – 1939, Warszawa 1995; Wojsko Polskie 1939-1945. Barwa i broń, Warszawa 1984; J. Prochwicz, Korpus Ochrony Pogranicza 1924 – 1939, Warszawa 2003; Lesław Kukawski, O „barwie Korpusu Ochrony Pogranicza mało i źle [w:] Arsenał Poznański ; K. Skłodowski, 3. Pułk Szwoleżerów Mazowieckich im. Płk Jana Kozietulskiego 1920 – 1939, Suwałki 2004.

Źródło:

- Artur Ochał „Czapka garnizonowa Korpusu Ochrony Pogranicza” zamieszczonego na łamach „Odkrywczy” nr 3 z 2007 roku.

[1] W okresie II RP do grupy szeregowych wojska zaliczani byli podoficerowie i szeregowi.

[2] Granatowy kolor otoków nosiły jednostki piechoty, KOP, 19 p.uł. i Korpus Kapelmistrzów.

[3] W 1922 roku zgodnie z rozkazem MSWojsk. nr 9/22, czapki okrągłe wprowadzono dla 1 p.szwol., m.p. Warszawa (otok koloru amarantowego), 2 p.szwol. m.p. Starogard (otok biały), 3 p. szwol. m.p. Suwałki (otok koloru amarantowego a od 31.XII.1927 roku koloru ciemno żółtego) oraz Szwadronu Przybocznego Prezydenta RP (po 1926 roku wcielony do 1 p.szwol.).

Czapka zimowa - furazherka Korpusu Ochrony Pogranicza

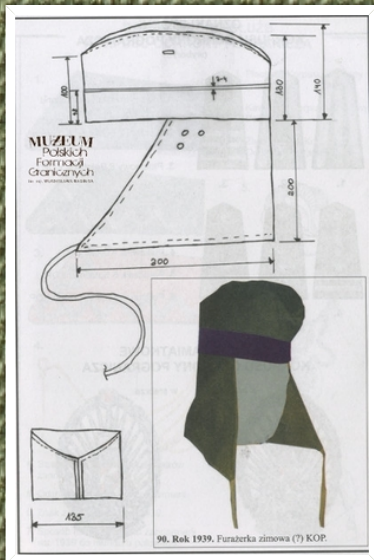
Umundurowanie zimowe w Korpusie Ochrony Pogranicza zawsze ciekawiło munduroznawców, gdyż wydawało się logicznym, iż ciężkie warunki pełnienia służby na

kresach w aurze zimowej powinny w naturalny sposób dostosować umundurowanie do potrzeb żołnierzy. W dostępnym materiale ikonograficznym żołnierze KOP występują podczas zimy w czapkach garnizonowych, a na nielicznych w furazerkach (najczęściej podczas treningu narciarskiego). Analiza zdjęć wykazuje nieznaczne różnice w porównaniu z obowiązującym wzorem w Wojsku Polskim lecz nie ma fotografii, które przedstawiałyby szczegółowo wspomnianą czapkę. Jedynym śladem potwierdzającym fakt istnienia czapki zimowej KOP są rysunki sporządzone przez p.Jana Rutkiewicza 1 na podstawie eksponatu na który natrafił w kolekcji militariów w Rosji. Egzemplarz ten nosił ślady użytkowania, posiadał częściowo zatartą pieczęć na potniku: X 24 KOP I UŻ D-CY , oraz ślady po orzełku. Nasunęło to wniosek o istnieniu próbnej serii, która była testowana. Domysły te nie mogły być potwierdzone wobec braku dokumentacji. Dopiero w 2011 r. archiwiści z Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie odnaleźli w rozkazie Dowództwa KOP z dnia 10.10.1938 r.2, punkt informujący że,„Furazerki zimowe-wycofanie z użytku. Używanie onuc flanelowych w okresie letnim"pp1...Furazerki zimowe wprowadzone swego czasu tytułem próby w warunkach K.O.P. okazały się w użyciu niepraktyczne. W związku z tym furazerki te polecam z użytku bieżącego wycofać i przeznaczyć na materiał naprawkowy". Dowódca Korpusu /-/Kruszewski gen.bryg.

Użyte sformułowanie „swego czasu" nie określa momentu wprowadzenia serii próbnej ale potwierdza jej istnienie i datę wycofania z użycia z negatywnym wynikiem. Jesienią 2014 r., na podstawie rysunków Jana Rutkiewicza, wykonano w Archiwum SG replikę czapki zimowej KOP. Czapka ta jest przechowywana w ASG, a jej zdjęcia i opis zamieszczono na stronie internetowej Muzeum Polskich Formacji Granicznych.

Opracował: **Miłosz Filipowiak**

Patki i naramienniki mundurów KOP

Wyróżnikami umundurowania KOP, oprócz charakterystycznej okrągłej czapki garnizonowej kroju angielskiego (tzw. „kopówki”) z granatowym otokiem, były także elementy umundurowania tj. patki na kołnierzach mundurów garnizonowych i peleryn sukiennych, paski na rogach kołnierzy płaszczy oraz nieco odmienny od wojska sposób noszenia cyfr na naramiennikach.

W Wojsku Polskim II RP patki (inna stosowana nazwa: łapki) były naszywką na kołnierzu kurtki w kształcie zbliżonym do kwadratu, przy czym ich barwa była oznaczeniem broni lub służby. Na skośnych krawędziach patki (dolna i przednia), względnie kołnierza kurtki sukiennej (w jednostkach kawalerii) naszyty był wąż, którego wygląd zależny był od posiadanego stopnia tj. oficerski, podoficerski lub szeregowców. Według przepisów zatwierdzonych w 1936 roku (Dz. Rozk. 13/36, poz. 158) dla szeregowych przewidziany był wąż z naszytego galonu tj. tasiemki o szerokości 5 mm wykonanej z nici metalowych oksydowanych na stare srebro; wysokość węża określona została na 15 mm, a szerokość zagięcia („V”) 19 mm. Podobny wygląd miały wężyki podoficerów (bez chorążych); były one także haftowane nici metalowymi oksydowanymi na stare srebro. Wężyki oficerów i chorążych haftowane były gęstymi załamami złożonymi z trzech równoległych pasków: zewnętrzne wąskie, środkowy szeroki. Do jego wykonania wykorzystywano nici metalowe, a dla wykończenia krawędzi zewnętrznych oraz styków poszczególnych pasków, błyszczącego drucika. Wzory te obowiązywały od 1 stycznia 1938 roku, ale dotyczyły one tylko nowego wzoru mundurów. Dla starych mundurów (wz. 1919), które po tej dacie nadal były na wyposażeniu formacji obowiązywały stare wzory wężyków, które zasadniczo nie różniły się od nowego typu.

Patki noszone były na wszystkich rodzajach ubioru garnizonowego (służbowy,

pozasłużbowy wieczorowy). Nie noszono ich na mundurach polowych używanych podczas ćwiczeń w terenie i koszarach, oraz w trakcie odbywania kar aresztu. Od 1936 roku patki w barwach KOP, noszone były także na kołnierzach peleryn sukiennych, wprowadzonych do umundurowania w miejsce płaszczy gabardynowych.

Patki i paski na kołnierzach KOP

Według pierwotnych przepisów mundurowych z 1924 roku oficerowie, podoficerowie i strzelcy przydzieleni do batalionów piechoty KOP, nosili na kołnierzach kurtek patki sukienne barwy granatowej, zakończone w tylnej części wypustką w kolorze zielonym. Według tych samych przepisów, na rogach kołnierzy płaszczy sukiennych żołnierzy piechoty KOP, naszyty był ukośny, dwubarwny pasek, o szerokości 10 mm, według wzoru przewidzianego dla jednostek piechoty. Dolny pasek granatowy, odpowiadał kolorowi patki, natomiast górny, zielony był w kolorze wypustki. Oficerowie i ułani służący w szwadronach kawalerii KOP, nosili na kołnierzach mundurów i płaszczy sukiennych, proporczyk [\[1\]](#) barwy granatowo – zielonej według wzoru przepisanego dla jednostek kawalerii (długość 50 mm, szerokość 22 mm, długość wcięcia 20 mm). W 1936 roku w związku z wprowadzeniem nowego wzoru kurtek mundurowych, wielkość proporczyków uległa zmniejszeniu: długość 50 mm, szerokość 14 mm, przód proporczyka ścięto pod kątem 55 stopni.

W sierpniu 1926 roku, wobec pojawiających się wątpliwości w sprawie barwy patek noszonych przez żołnierzy formacji, gen. dyw. Henryk Minkiewicz, ówczesny dowódca KOP, sprecyzował, że oficerowie i szeregowi broni nosili patki w kolorze broni. W przypadku oficerów i szeregowych służb, przydzielonych do KOP zachowywali oni patki takie jakie nosili w jednostkach armii z dodaniem drugiej wypustki koloru zielonego. Spośród innych broni i służb w KOP, głównie reprezentowane były: żandarmeria, łączność, saperzy, intendentura, artyleria, służba zdrowia, weterynaria - chociaż do formacji przydzielani byli także oficerowie innych służb.

W styczniu 1927 roku do realizacji zadań wojskowo-policyjnych w stosunku do żołnierzy KOP został utworzony Dywizjon Żandarmerii KOP. Dla żołnierzy tej jednostki przyjęte zostały barwy żandarmerii wojskowej. Na kurtkach mundurowych noszone były patki koloru szkarłatnego z wypustką żółtą i dodaną drugą w kolorze zielonym. Oficerowie służby intendencji przydzieleni do KOP, nosili patki sukienne koloru szafirowego z wypustką koloru wiśniowego i drugą zieloną.

W 1928 roku w składzie batalionów KOP zostały utworzone drużyny saperów, a przy brygadach uruchomione zostały ośrodki wyszkolenia pionierów. Na ich bazie, w 1930 roku w strukturze formacji utworzono sześć kompanii saperów, które podporządkowano dowództwom brygad KOP: „Grodno”, „Wilno”, „Nowogródek”, „Polesie”, „Wołyń” i

„Podole”. Saperzy przydzieleni do służby w KOP nosili patki w kolorze czarnym z wypustkami czerwoną i zieloną.

W 1935 roku, w związku z utworzeniem w KOP wojsk łączności, dowódca KOP gen. bryg. Jan Kruszewski rozkazem z 30 kwietnia 1935 roku wprowadził dla podoficerów i szeregowców tej broni patki koloru czarnego z zieloną wypustką, a na kołnierzach płaszczy paski niebiesko-zielone. Do wojsk łączności formacji zaliczeni zostali podoficerowie i szeregowcy z: plutonu radiotelegraficznego KOP, drużyn radiotelegraficznych (stacji R.K.D.), juziści oraz przeniesieni do KOP z wojsk łączności armii pod warunkiem pełnienia służby w dowództwach brygad, pułków i Centralnej Szkoły Podoficerów KOP „Osowiec”. Ponadto warunkiem zaliczenia do wojsk łączności było posiadanie przeszkolenia w batalionach telegraficznych lub pułku radiotelegraficznym. Warto dodać, że jednostką macierzystą dla podoficerów i szeregowców wojsk łączności był pluton radiotelegraficzny KOP w Warszawie.

W październiku 1937 roku, w związku z utworzeniem w ramach KOP jednostek artylerii (Dywizjon Artylerii Lekkiej KOP „Czortków” i dwie Baterie Artylerii Lekkiej KOP „Kleck” i „Osowiec”), dowódca formacji wprowadził dla oficerów, podoficerów i szeregowców tych oddziałów patki w kolorze ciemnozielonym z wypustką granatową (przewidziane dla artylerii lekkiej i motorowej), z dodaniem drugiej w kolorze zielonym (sukno). Na kołnierzach płaszczy artylerzyści KOP nosili trzy paski: dolny ciemnozielony (5 mm), środkowy czarny (2,5 mm), górny zielony wykonany z sukna (5 mm). Zarządzenie miało mieć charakter tymczasowy, jednak brak kolejnych rozkazów w tym zakresie wskazuje, że zarządzenie to funkcjonowało do końca istnienia formacji.

Zgodnie z przepisami wprowadzonymi Dziennikiem Rozkazów 97/19 poz. 4139, uczniowie (elewi) oraz kadra zawodowa szkół podoficerskich KOP, nosili na patkach oznaki szkół podoficerskich tj. dwa karabiny złożone na krzyż w wieńcu laurowym. Prawo do ich noszenia przysługiwało kadrze zawodowej i uczniom: Szkoły Podoficerów Zawodowych KOP w Ostrogu (1926-28), Batalionu Szkolnego KOP w Osowcu (1928) przeformowanego następnie w Centralną Szkołę Podoficerską KOP „Osowiec” (1931-1939). Prawdopodobnie oznaka ta mogła być noszona także przez uczniów Szkoły Podoficerów Zawodowych Kawalerii KOP (1926-1931). Ponadto oznaki te nosili elewi brygadowych i pułkowych szkół podoficerów niezawodowych KOP. Szkoły, a w zasadzie kompanie szkolne, utworzone były w wyznaczonych batalionach KOP.

Członkowie etatowych orkiestr batalionów KOP, utworzonych w 1931 roku^[2], zgodnie z przepisami wojskowymi określonymi w Dz. Rozk. 30/30 poz. 360, nosili w tylnej części patek odznakę stylizowanej „liry” tłoczonej z białego metalu. Podoficerowie zawodowi - orkiestranci, na mundurze wyjściowym, pozasłużbowym mogli nosić „lirę” haftowaną srebrnymi nićmi.

Warto w tym miejscu wspomnieć, że według niektórych falerystów, żołnierze KOP mieli nosić na patkach oznakę KOP tj. stylizowany słup graniczny z napisem KOP otoczony

wieńcem laurowym. Jednak nie potwierdzają tego, żadne zachowane dokumenty formacji, a zwłaszcza dzienniki rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych.

Naramienniki mundurów KOP

Według przepisów mundurowych formacji z 1924 roku, na naramiennikach kurtek i płaszczy oprócz oznaczenia stopni noszone były numery batalionów (1-29), względnie szwadronów KOP (1-19). Numery jednostek oznaczano cyframi arabskimi [3]. W początkowym okresie nie uregulowana została kwestia numerów na naramiennikach oficerów i podoficerów, przydzielonych do dowództw brygad i dowództwa KOP. W czerwcu 1928 roku, dowódca KOP ostatecznie określił, że żołnierze przydzieleni pod względem etatowym do: dowództwa formacji, dowództw brygad (1-6), dowództw półbrygad (3 i 6), oficerowie instrukcyjni przy brygadach, dywizjonu żandarmerii oraz szkół podoficerskich KOP nie nosili żadnych numerów na naramiennikach. Cyfry naramienne miały wysokość 22-23 mm i noszone były w dolnej części naramienników, równolegle do wszycia, około 10-15 mm od szwu rękawa.

Oficerowie KOP nosili na naramiennikach cyfry wyszywane srebrną nicią (podobnie jak oznaki stopni), podoficerowie numery tłoczone z metalu w kolorze białym, a szeregowi i starsi szeregowi (w KOP strzelcy i st. strzelcy oraz ułani i st. ułani) malowane farbą koloru białego. W kwietniu 1928 roku zgodnie z rozporządzeniem MSWoj. zmieniony został kolor farby do malowania numerów na żółty (słonecznikowy) [4]. Malowanie numerów na naramiennikach odbywało się przez szablon z blachy cynkowej, za pomocą pędzla o twardym włosie. Malowanie (określane także jako nalewanie) wykonywane było w batalionowych warsztatach krawieckich. W przypadku cyfr malowanych, galon st. strzelców (st. ułanów) był na wierzchu. Podoficerowie mieli numery zakładane na wierzch oznak stopni. Oficerowie nosili numery wyszywane poniżej oznak stopni.

W początkowym okresie, niektórzy żandarmi KOP nosili na naramiennikach mundurów numery swoich dywizjonów ewidencyjnych, z których zostali przydzieleni do KOP. Zwyczaj ten został jednak ostatecznie zniesiony w 1930 roku rozkazem dowódcy KOP, między innymi dlatego, że Dywizjon Żandarmerii KOP stał się jednostką ewidencyjną i macierzystą dla przydzielonych do niego żandarmów. Stopnie szeregowych KOP (podoficerów i szeregowców) podobnie jak w wojsku, wykonywane były z galonu na naramienniki o szerokości 10 mm. W marcu 1928 roku zgodnie z rozkazem MSWoj. (Dz. Rozk. 7/28. poz. 79), dowódca KOP dodatkowo zezwolił na używanie do wykonywania oznak stopni szeregowych (poza galonem białym i metalowym) sztywnego jedwabiu.

Po dokonaniu w 1929 roku kolejnej reorganizacji struktur formacji, w 1 połowie 1931 roku przyjęto zasadę nadawania brygadam, batalionom i szwadronom KOP nazwy miejsc lub

regionów ich stacjonowania. Nazwy jednostek pisane były w cudzysłowie, bez dotychczasowej numeracji. W okresie tym jednak nie wprowadzono jednoznacznego polecenia (rozkażu) zaprzestania noszenia numeracji na naramiennika. Dopiero w październiku 1935 roku, w związku z wprowadzeniem do umundurowania nowego wzoru kurtek mundurowych, gen. bryg. Jan Kruszewski, ówczesny dowódca KOP, „przypomniął”, że żołnierze KOP nie noszą nasuwek na naramienniki z numerami a jedynie oznaki stopni w związku z tym, że w formacji nie ma numerów.

Patki i paski w barwach Korpusu Ochrony Pogranicza oraz okrągłe czapki garnizonowe („kopówki”), zasadniczo wyczerpują kwestię elementów umundurowania tej formacji odróżniających ją od innych broni i służb Wojska Polskiego.

Źródło:

- Artur Ochał, „Patki i naramiennik mundurów Korpusu Ochrony Pogranicza (1924-1939)”, zamieszczonego na łamach „Odkrywcy” nr 2 z 2008 roku.

[1] Proporczyki na kołnierzach pojawiły się w 1917 r., w Pułku Ułanów I Korpusu Polskiego na Wschodzie (późniejszy 1. Pułk Ułanów Krechowieckich). Następnie zwyczaj ten został przejęty przez oddziały jazdy i artylerii konnej w I, II i III Korpusach Wschodnich, a następnie przez pułki Wojska Polskiego II RP.

[2] W okresie wcześniejszym istniejące w KOP orkiestry batalionowe miały charakter nieetatowy. Od 1931 r., orkiestry tworzone w batalionach KOP w ramach etatów plutonów gospodarczych.

[3] Cyfry arabskie stosowane były dla oznaczenia brygad, batalionów, kompanii i szwadronów KOP; dla plutonów w kompaniach i szwadronach stosowano numery rzymskie; plutonom łączności i c.k.m. nie nadawano numerów.

[4] W świetle rozkazów 2. p.uł., zmiana koloru farby została wprowadzona już w sierpniu 1927 r. Natomiast wg rozkazów KOP, rozporządzenie MSWoJ, I. 447/28 B.R. zostało podane dopiero 14.04.1928 r.